

Ivano Kornilovo 1864–1867 m. rengtų ekspedicijų etnografiniai piešiniai Vilniaus universiteto bibliotekoje

Veronika Girininkaitė

Vilniaus universiteto biblioteka, Lietuva

Vilnius University Library, Lithuania

E-mail: veronika.girininkaite@mb.vu.lt

<https://orcid.org/0000-0002-2127-5594>

<https://ror.org/03nadee84>

Santrauka. Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomi 19 a. vidurio etnografiniai piešiniai, kuri iš natūros dabartinių Lietuvos ir Baltarusijos teritorijose. Kai kurie piešiniai nepasirašyti, ant kitų matomi trumpi ar pilnesni parašai. Senesni inventoriniai įrašai rodo, kad tai 1863–1868 m. Vilniaus švietimo apygardos globėjo ir Vilniaus Viešosios bibliotekos vadovo Ivano Kornilovo rengtų ekspedicijų rezultatas. 1864–1867 m. į jas vyko mokyklų dailės mokytojai. Dauguma šių piešinių rodyta Vilniaus Viešosios bibliotekos parodoje 1911 m. Nepaisant visai Kornilovo veiklai būdingo politinio angažuotumo, ir jo rengtų ekspedicijų pagrindinio tikslo aptikti ir parodyti okupuotojo krašto „rusiškuosius pradus“, aptariamie piešiniai yra politiškai neutralūs, tai tėra etnografinių detalių dokumentavimas. Prie Kornilovo ekspedicijų laimėjimų buvo klaidingai priskirti ir Dmitrijaus Strukovo piešiniai, nors šias keliones rengė ne Vilniaus viešosios bibliotekos vadovas. Netgi atskyrus vertingus Strukovo darbus, likę kūriniai nusipelno tyrėjų dėmesio. Straipsnyje aptartos piešinių kūrimo aplinkybės ir pristatomas menkai žinotas, tačiau istoriškai vertingas jų rinkinys.

Reikšminiai žodžiai: Vilniaus viešoji biblioteka, Ivanas Kornilovas, Dmitrijus Strukovas, etnografiniai piešiniai, rusifikacija.

Ethnographic Drawings in the Vilnius University Library, Created During the 1864–1867 Expeditions Arranged by Ivan Kornilov

Abstract. A collection of mid-19th-century ethnographic drawings is stored at Vilnius University Library. These drawings were created from nature in the territories of modern Lithuania and Belarus. Some drawings are unsigned, whereas other drawings hold signatures. Older library

Received: 15/07/2025. Accepted: 05/09/2025

Copyright © 2025 Veronika Girininkaitė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

records indicate that these were the drawings created by the school art teachers between 1864 and 1867, during expeditions arranged by Ivan Kornilov, the curator of the Vilnius Educational District and head of Vilnius Public Library. Many of them were exhibited in the Vilnius Public Library exhibition in 1911. Although the entirety of Kornilov's activities were politically charged, and the main aim of the expeditions Kornilov arranged was to discover and demonstrate the ancient substratum of the Russian culture in the occupied territories, the drawings in question appear to be politically neutral, merely documenting ethnographic details. The drawings of Dmitrij Strukov were added to this collection by mistake, because this artist's work was commissioned not by the head of Vilnius Public Library. Even without considering the valuable drawings of Strukov, the rest of the works are of great interest to researchers. The article aims to reconstruct the circumstances of the creation of these drawings.

Keywords: Vilnius Public Library, Ivan Kornilov, Dmitrij Strukov, ethnographic drawings, Russification.

Этнографические рисунки из организованных Иваном Корниловым экспедиций 1864–1867 гг. в собраниях библиотеки Вильнюсского университета

Резюме. В библиотеке Вильнюсского университета хранится цикл этнографических рисунков середины XIX в. Старые записи в инвентаре позволили выяснить, что изображения созданы во время этнографических экспедиций, инициированных попечителем Виленского учебного округа (1863–1868 гг.) и главой Виленской публичной библиотеки Иваном Петровичем Корниловым (1811–1901). В летние каникулы 1864–1867 гг. в такие экспедиции направляли учителей рисования. На выставке 1911 г. в Виленской публичной библиотеке была показана большая часть этих рисунков. В число рисовальщиков был неправомерно включен Дмитрий Струков (1828–1899), хотя его рисунки были результатом иных, не организованных Корниловым, экспедиций. Но даже если оставить в стороне ценное наследие Струкова, прочие изображения представляют большой интерес. Авторы запечатлели с натуры строения, костюмы крестьян, жанровые сцены на территории современных Литвы и Беларуси. Не все рисунки подписаны, на иных видны подписи. Несмотря на ангажированность деятельности Корнилова и на то, что главной целью экспедиции было выискивать и фиксировать образцы «исконной русскости» оккупированных территорий, результат представляет собой фактографически верные снимки с натуры, не несущие идеологической нагрузки. В статье описаны обстоятельства создания рисунков.

Ключевые слова: Виленская публичная библиотека, Дмитрий Струков, Иван Корнилов, этнографические рисунки, русификация.

Atrasti piešiniai ir 1911 m. parodos katalogo sąrašas

Vykdam planinį Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus (toliau VUB RS) saugomų vienetų aprašymą elektroniniam katalogui aptikta kelių autorių piešinių serija¹, vienijama panašių sukūrimo aplinkybių ir turinio. Tai apie 1864–1867 m. iš natūros piešti vietinės architektūros, valstiečių rūbų, vietovių vaizdai. Viena iš senųjų aprašų radus nuorodą į spaudinį, 1911 m. Vilniaus viešojoje bibliotekoje (toliau VVB) surengtos parodos eksponatų katalogą (Katalogas, 1911), įsitikinta, kad dauguma piešinių buvo įtraukti į parodą, kaip Vilniaus švietimo apygardos (toliau VŠA) Ivano Kornilovo (*Иван Корнилов*, 1811–1901, toliau tekste K.) iniciatyva rengtų ekspedicijų metu sukurti darbai. Šaltinis leido nustatyti apytikrą nedatuotų kūrinių sukūrimo laiką bei kai kurių kūrinių autorystę.

Kataloge išvardinti 342 objektai: spaudiniai, žemėlapiai, piešiniai. Punktai nuo 28 iki 132 išskirti, kaip K. rengtų etnografinių ekspedicijų darbai, paminėtos tik piešėjų pavardės: Borkovskis, Gavrilovas, Ganbejevas, Griaznovas, Gesse, Daunoras, Kudriavcevas, Kostinas, Lgovas, Miniotas, Mencovas, Petrovas, Redkovskis, Strukovas, Tarakanovas, Tatarinovas, Trutnevas, Čeglovas, Červinskis, Šustovas². Šalia pažymėta, kad svariausiu laikytinas Strukovo indėlis – jis pateikė net 200 akvarelių; pridurta, kad dėl vietos stokos parodoje eksponuoti ne visi turimi piešiniai (Katalogas, 1911, p. 6). Galbūt dėl leidinio glaustumo ne prie visų kūrinių nurodyti jų autoriai; daugeliu atvejų autorystę nustatėme iš parašų ant pačių kūrinių. Strukovo piešinių atveju abejonės išsklaidė aptikti 1875 m. ir 1915 m. ranka rašyti jo darbų sąrašai (VUB RS, F46-264) bei 2011 m. publikuotas jo piešinių albumas (Strukov, 2011); kaip aiškėja iš pastarojo leidinio, Strukovo piešiniai prie K. ekspedicijų priskirti klaidingai (prie šio klausimo grįšime).

Kornilovo ekspedicijos

VŠA globėjo K. iniciatyvų ir veiklų ryžtas ir mastas (Mulevičiūtė, 2018, p. 56), matyt, paaiškintinas sena pažintimi su generalgubernatoriumi Muravjėvu, kurio kvietimu K. atvyko į Vilnių (Čečiulin, 1911, p. 7). VŠA globėjo užduotimi buvo formuoti rusinimo politiką „pagrindžiantį“ kultūrinį foną ir atitinkamai pertvarkyti švietimo sistemą. Uždarytojo Vilniaus universiteto patalpose įsikūrusias VVB, Vilniaus centrinę Vilniaus,

1 Šiuo metu objektai yra dabartinio VUB RS fondo 78 dalis. Fondas pavadinimas „Architektūriniai planai ir brėžiniai“ ne visai tikslus, nes jame kaupiti ne vien techniniai architektų darbai, bet ir skirtingu metu biblioteką pasiekę smulkūs dailės kūriniai – piešiniai bei grafika.

2 Originale: Борковский, Гавриловъ, Ганбѣвъ, Грязновъ, Гессе, Довнаръ, Кудрявцевъ, Костинъ, Льговъ, Миняты, Менцовъ, Петровъ, Рѣдковский, Струковъ, Таракановъ, Татариновъ, Трутневъ, Чегловъ, Червинскій, Шустовъ. <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/object/990000663261008452#00008> [Žiūrėta 2025-06-26].

Kauno, Gardino ir Minsko gubernijų senųjų aktų knygų archyvą bei Vilniaus komisiją seniesiems aktams tirti ir skelbti vienijęs „tikslas buvo sunaikinti istorinę atmintį apie kadaise tarp šių sienų virusį „lenkišką“ intelektualinį gyvenimą“ (Griškaitė, 2023, p. 297). 1864 m., po sukilimo numalšinimo, Vilniaus archeologijos komisija buvo panaikinta, apkaltinus jos veiklą nemoksliškumu bei antivalstybine propaganda (Keršytė, 2011, p. 36); toks sprendimas nebuvo spontaniškas, link jo eita bent nuo 1862 m., kai parengtas ją turėjusios pakeisti įstaigos – Archeografinės komisijos (kitaip: Vilniaus komisijos seniesiems aktams tirti ir skelbti) – projektas ir jam gauta Švietimo ministerijos parama (Aleksandravičius, 1989, p. 44). Perėmus Komisijos sukauptus artefaktus³, „didžioji dalis atrinktųjų vertybių po trejų metų Vilniaus švietimo apygardos lėšomis buvo išvežta ir perduota centriniams imperijos muziejams. Jų vietą užėmę nauji eksponatai pasakojo jau kitos valstybės – Rusijos – istoriją“ (Mulevičiūtė, 2021, p. 164). Šiųjų naujų eksponatų rinkimą ir jų atvaizdų gaminimą koordinavo VŠA globėjas.

Vienas iš VVB darbuotojų, Janis Sprogis (1833–1918) savo kelių puslapių prisiminimuose apie K. rašė: „nevalia pamiršti ir dar vienos vertingos K. minties ir veiklos. Rasti, prikelti, į šį Dievo pasaulį naujai iškviešti pamirštus rusų kūrybinės dvasios paminklus...“⁴. Šių ekspedicijų tikslas turėjo būti užsitikrinti vaizdus, parodančius, kad vadinamasis Šiaurės Vakarų Kraštas (toliau ŠVK)⁵ regėtinas, kaip Vakarinė Rusija, „kurį pagadino priklausimo Lenkijai šimtmečiai... [toks] naratyvas vystytas numalšinus 1830–1831 m. sukilimą ir išdėstytas Nikolajaus Ustrialovo istorijos vadovėliuose“ (Staliūnas, 2009, p. 105–106). Pats K. rašė apie savo veiklą:

Kasmet nuo 1864 iki 1868, ypač atostogų metu, švietimo apygarda siųsdavo mokytojus į įvairias šiaurės vakarų gubernijų sritis, kad jie apžiūrėtų ir aprašytų ten išlikusius rusų ir lietuvių senovės paminklus, ištirtų archyvus ir knygynus, rinktų istorines, etnografines, statistines ir kt. žinias, pirkėtų ir rinktų archeologinius objektus, rankraščius, retas knygas ir spaudinius [...] iš dailės mokytojų darbų susidarė vertingas archeologinių piešinių, fotografijų ir kt. rinkinys⁶.

3 Detaliau šis procesas aprašytas (Keršytė, 2011, p. 37).

4 Rus. *Невозможно забыть еще одной ценной мысли и предприятия И. П. Корнилова! Найти, воскресить, вызвать вновь на свет Божий забытые [...] памятники русского творческого духа.* (VUB RS F6-151, 4v). Piešinių parašai ir citatos straipsnyje pateikti sudabartinta rašyba; visus vertimus iš rusų kalbos atliko autorė.

5 19 a. vid. – 20 a. per. vartotas neoficialus prie imperijos prijungtųjų LDK žemių (be Užnemunės) pavadinimas: apėmė Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Mogiliavo, Vitebsko gubernijas.

6 Rus. *Ежегодно, с 1864 по 1868 год, в особенности в каникулярное время, учебный округ посылал учителей в различные местности северо-западных губерний для обозрения и описания сохранившихся памятников русской и литовской старины, для осмотра архивов и книгохранилищ, для собирания сведений исторических, этнографических, статистических и проч., для покупки и собирания археологических предметов, рукописей, редких книг и из-*

Dauguma dailės mokytojų buvo atvykęliai iš Rusijos, Maskvos Stroganovo dailės mokyklos⁷ absolventai. Taip nutiko, nes 1864 m. visus nepatikimus vietos pedagogus nuspręsta pakeisti lojaliais asmenimis, sukvietais iš visos imperijos:

[...] iki 1864 m. Vilniaus švietimo apygardos pedagogai beveik visi buvo lenkų šlėktos. Dėstytojų rusų buvo ne daugiau 20 nuošimčių. Vyriausiojo ŠVK vadovo M. N. Muravjovo liepimu visi lenkų kilmės direktoriai, inspektoriai ir mokytojai tais metais atleisti iš darbo ir pakeisti iš vidinių gubernijų sukvietais rusais⁸.

Siekdamas pritraukti persikėlėlius, K. gerino rusų mokytojų materialinę padėtį (Milovidovas, 1911, p. 9); 1863 m. VŠA ataskaitoje rašyta, jog mokytojų atlyginimai ŠVK buvo padidinti net 50 procentų, palyginus su kitų imperijos dalių lygiu (Kornilov, 1898, p. 9); tai lėmė gyvesnę imigraciją. Netrukus kelionių vadovuose po Vilnių drąsiai akcentuota, kad būtent Muravjovo ir K. laikais miestas tapo pakankamai rusišku; ši įspūdį sustiprino naujieji gatvių pavadinimai⁹ bei šiuose tekstuose pirmiausiai aprašomos rusiškas stačiatikių šventovės (Lavrinec, 2009, p. 225–227). Imperinės kultūros kūrimui ir propagavimui pinigų negailėta:

Viešosios bibliotekos Vilniuje įkūrimui per 1864–1867 m. skirta virš 20000 rublių, naudingiems leidiniams ir mokslinėms komandiruotėms vien 1866 m. išleista 20000 rublių. Atidarant prie liaudies mokyklų knygynus, kuriuose valstiečiams būtų parduodamos stačiatikių ikonos, maldynai, evangelijos, pasakojimai ir šventosios bei Rusijos istorijų paveikslai ir kt., išleista 6000 rublių¹⁰.

даний [...] из трудов учителей рисования составилось богатое собрание археологических рисунков, фотографий и проч. (Kornilov, 1898, p. 214).

- 7 Grafo S. G. Stroganovo (1794–1882) Paryžiaus piešimo mokyklos pavyzdžiu 1825 m. Maskvoje įkurta meno mokykla, kurioje mokyti visų visuomenės sluoksnių vaikai, net baudžiauninkai (Strukov, 2011, p. 297; Mulevičiūtė, 2018, p. 52).
- 8 Rus. До 1864 года педагогический персонал Виленского учебного округа состоял преимущественно из польской шляхты. Русских преподавателей было не более 20%. По распоряжению главного начальника Северо-Западного края, М. Н. Муравьева, все директоры, инспекторы и учителя-поляки были в означенном году уволены от службы и заменены русскими, вызванными из внутренних губерний. (Kornilov, 1898, p. 213–214).
- 9 Numalšinus sukilimą, daugelis Vilniaus gatvių įgijo tipiškus Imperijoje pavadinimus, tokius kaip Tambovskaja, Jaroslavskaia, Prečistenskaja ir pan. (Lavrinec, 2022, laikas 11:10).
- 10 Rus. [...] на устройство в Вильне публичной библиотеки было отпущено в течение 1864–1867 годов более 20000 руб.; «на полезные издания и ученые командировки» выдано в одном только 1866 году 20000 руб.; на открытие при народных училищах книжных складов для продажи крестьянам православных икон, молитвенников, евангелий, рассказов и картин из священной и русской истории и проч. отпущено 6000 руб. (Kornilov, 1898, p. 214).

K. ataskaitos atrodė puikiai: „1865 m. Vilniuje atidaryta viešoji mokykla, sekančiais metais ten pat įkurta piešimo mokykla ir Rusų geografinės draugijos šiaurės vakarų skyrius“ (Kornilov, 1898, p. 215). Nenuostabu, kad tokie produktyvūs valdininkai gavo dosnų finansavimą ir tolimesniems projektams. VVB 1867 m. ataskaitoje K. pamini skirtą papildomą sumą: „Vietinė visuomenė priešišškai nusiteikusi rusiškojo intelektualinio gyvenimo pradmenų atžvilgiu, tad valstybė turi juos skatinti ir remti. 1867 m. iš kontribucinių įmokų apygardai perduota 15 tūkst. sidabro rublių naudingiems leidiniams ir mokslo komandiruotėms“¹¹. Įdomu, kad lėšos gautos iš (sukilimo numalšinimo) kontribucijos įmokų, kitaip sakant, vietos išteklių.

Dmitrijus Strukovas

Gausiausią VUB RS F78 saugomą piešinių rinkinį sukūręs D. Strukovas (Дмитрий Струков, 1828–1899) Stroganovo mokyklą lankė bent tris metus. Piešėjas vyko į daugelį etnografinių ekspedicijų (Kaukaze, Kryme, Chersone, kitur), 1859 m. išleido populiarumo sulaukusį vadovą „Škola risovanija“ (rus. „piešimo mokykla“), nuo 1860 paskirtas dailininku Kremliuje, kur piešė ir restauravo rūmų paveldo objektus; 1886 m. jam suteiktas akademiko vardas, 1888 m. – paveldima bajorystė (Strukov, 2011, p. 299).

Strukovo piešinius pirmas aprašęs baltarusiškų žemių folkloro ir istorijos tyrėjas, o nuo 1907 m. ir VVB darbuotojas Jevdokimas Romanovas (Евдоким Романов, 1855–1922) juos priskiria prie K. iniciatyva rengtų kelionių ir su apmaudu rašo:

...būdamas maskvėnas, dailininkas menkai tepažinojo ŠVK ir jo praeitį, todėl ne visuomet sėkmingai pasirinkdavo piešiamus objektus. Dėl šios priežasties albume atsirado bažnyčių ir kirkių kryžiai¹², griuvėsiai ir katalikiškų bažnyčių restauravimo vaizdai, jokios vertės neturintys akmenys, tarp jų ir legendinis Kuncevičiaus akmuo¹³, sinagogų sietynai¹⁴ ir panašūs daiktai, kurių atvaizdavimas tiesiog prieštaravo pačiam ekspedicijos sumanymui¹⁵.

11 Rus. [...] для поддержания этих начатков русской умственной жизни, к которой враждебно относится местное общество, необходимы поддержка и поощрение правительства. В 1867 году в распоряжение округа отпущено было из контрибуционных сборов 15000 руб. сер. на полезные издания и научные командировки (Kornilov, 1898, p. 156).

12 Geležinis kryžius ant liuteronų kirkės Kaplavoje, F78-938.

13 Juozapato Kuncevičiaus akmuo – vienas iš palei Dvyną pasitaikančių didžiųjų akmenų su, kaip mano ma 12 amžiuje įrežtais kryžiais ir įrašais, vadinamųjų Boriso akmenų (balt. *Барысавы камяні*). Minėti dar Motiejaus Strijkovskio, jie traukė ir 19 a. archeologų dėmesį. Adomas Honorijus Kirkoras rašė, kad vietinių vadinamas Juozapato akmuo Vitebske tyrėjų atrastas 1865 m. ir susiejo tokį akmens pavadinimą su Kuncevičiaus kankinystės epizodu (Kirkoras, 1882, p. 247). Akmuo pavaizduotas F78-926.

14 Drujos sinagogos sietynas pavaizduotas F78-843, F78-844.

15 Rus. Будучи жителем Москвы, художник, естественно, был мало знаком с Северо Западным краем и его прошлым и поэтому выбор предметов для зарисовки делал не всегда удачно.

Menamą prieštara išsprendžia žinia, kad Strukovo interesai buvo platesni, jo ekspedicijų programa nebuvo viena iš daugelio K. rengtų ekspedicijų, atitikusių politiką, „paremta „lenkiškųjų pradų naikinimo“ ir „rusiškųjų pradų atgaivinimo“ nuostata“ (Jankauskas, 2016, p. 45). Kaip liudija išlikusi 1858 m. korespondencija tarp Strukovo ir Izmailo Sreznevskio (*Измаил Иванович Срезневский*, 1812–1880), būtent šis filologas ir paleografas bent penkis metus planavo ekspedicijų maršrutą, o kelionę parėmė Imperinė Sankt Peterburgo rusų archeologinė komisija (Strukov, 2011, p. 287).

Kruopščiai parengtame 2011 m. albume publikuotos Strukovo kelionių po dabartinės Latviją, Baltarusiją ir Lietuvą metu kurtos akvarelės ir piešiniai (Strukov, 2011): komentuoti visi vaizdai, priešlapyje pavaizduotas ir 1864–1867 m. ekspedicijų maršrutas. Piešiniai eksponuoti Sankt Peterburge, kurį laiką saugoti archeologinės draugijos fonduose, vėliau – pas ekspedicijos sumanytoją Sreznevskį. VVB kuratorių prašymų 1875 m. 199 vaizdai pervežti į Vilnių eksponavimui (mūsų laikus pasiekė 189 vienetai: Ten pat, p. 279). Nepaisydami vis kartotų raginimų, vilniečiai negrąžino piešinių Peterburgui, pasiteisindami, kad tie vis dar eksponuojami. Strukovo palikimo priskyrimas K. ekspedicijoms galėjo būti dar vienas manevras, skirtas išsaugoti vertingus piešinius Vilniuje. Šiuo metu Strukovo piešiniai saugomi fonde: F78-223, nuo F78-771 iki 957, F78-1011, F78-1012. Beveik visi Strukovo užfiksuoti architektūriniai paminklai, freskos, ikonos, kiti daiktai šiandien yra sunaikinti ar dingę.

Ivanas Trutnevas

Ivano Trutnevo (*Иван Трутнев*, 1827–1912) meninis palikimas Lietuvoje neblogai ištirtas, aptartas jo Vilniaus piešimo mokyklos vadovo ir dėstytojo įdirbis (Širkaitė, 2017; Rutkauskienė, 2003). Baigęs Sankt Peterburgo dailės akademiją tobulinosi Europoje, padirbėjęs dailės mokytoju Vitebsko gimnazijoje, 1866 m. K. kvietimu atvyko mokyti naujai kuriamoje Vilniaus Piešimo mokykloje. Jai vadovavo net iki 1912 m. Svarbu, kad Vilniaus piešimo mokykloje galėjo mokytis visi norintys, sulaukę 12 metų, nepriklausomai nuo luomo, tautybės, socialinės padėties ir lyties; nuo 1893 m. mokykla persikėlė į mecenato Juozapo Montvilos (1850–1911) suteiktas patalpas, atidaryta papildoma Montvilos remta techninio piešimo ir braižybos klasė amatininkams (Rutkauskienė 2003, 85). 1905 m. ši dailės mokykla pripažinta geriausia imperijoje.

Вследствие этого в альбом вошли изображения крестов с костелов и с кирх, развалины и проекты реставрации костелов, камни, не имеющие никакого значения, в том числе и легендарный камень Кунцевича, люстры из синагог и т. п. предметы, зарисовка которых шла вразрез с самой идеей экспедиции (Romanov, 1864, p. 3).

Trutnevas gavo kelis ordinus, 1881 m. kolegijos tarėjo, 1884 m. valstybės tarėjo, 1908 m. tikrojo valstybės tarėjo titulų (Rutkauskienė, 2003, p. 88).

Artėjant K. šimtmečiui, Trutnevas sukūrė ir VVB dovanojo jo portretą¹⁶ bei paveikslą, vaizduojantį caro Aleksandro II apsilankymą, atidarant VVB¹⁷. Jame nutapytas ir K., jis „dėvi mėlyną mundurą ir stovi trečias iš dešinės“ (Gudavičienė, 2020). Tiesa, ypatingojo vizito liudininkas Aleksandras Žirkevičius (Александр Жиркевич, 1857–1927) teigė, kad paveikslas istoriškai netikslus, nes lemiamu momentu K. bibliotekoje nebuvo; dėl to kandžiai rašė: „Tinkamiausiu pagarbos velionies atminimui ženklų artėjančio jubiliejaus – rugpjūčio 28 d. proga, mano galva, būtų paprašyti akademiką Trutnevą, kad kruopščiai uždažytų Ivano Petrovičiaus figūrą paveiksle, ar tiesiog jį sunaikintų“ (Žirkevič, 1911, p. 16, 188)¹⁸.

Trutnevas aktyviai dalyvavo kultūriniame Vilniaus gyvenime, mokslo, kultūros, labdaros draugijose, 1870 m. įkūrė fotoateljė. Jo piešiniuose (VUB RS, F78-208 iki -211; -218; -221, -223, 617 iki -619; -644) daugiausia sakraliniai statiniai, jų detalės, interjerai, altoriai, ikonų ir slaviškų rankraščių kopijos. Daug Trutnevo piešinių litografuota ir vėliau publikuota albumuose.

Kiti ekspedicijose dalyvavę dailės mokytojai ir jų piešiniai

Rasti daugiau informacijos apie kitus ekspedicijose dalyvavusius mokytojus sudėtingiau, tačiau kai kurių iš jų pavardės minimos rankraščiuose ar leidiniuose. Išvardindamas piešimo mokytojus vienoje iš VVB ataskaitų, K. nurodė jų darbo vietas:

Piešimo mokytojai, gimnazijose ir progimnazijose, tiek ir apskrities mokyklose, beveik visi iškviesti iš Maskvos, iš Stroganovo mokyklos [...] pristatė į apskritį pavyzdžius savo darbų, didžia dalimi vaizduojančių krašto rusiškąją senovę. Praeitą vasarą, buv. generaliniam gubernatoriui pritarus, į skirtingas krašto dalis su archeologiniais ir etnografiniais tikslais komandiruoti dailės mokytojai, dirbantys gimnazijose – Giaznovas Vilniaus, Trutnevas Vitebsko, Šuchovas Pinsko, Redkovskis Minsko; progimnazijose – Petrovas¹⁹ Vilniaus, Čeglovas Šiaulių, Šustovas Babruisko, Ganbejevas Bresto, ir apskrities mokyklose – Kudriavcevas Volkovisko ir Michailovas – Sokulkos. Grįžę iš kelionių, minėtieji asmenys parvežė gausią kolekciją pie-

16 LNDM T 2537, <https://www.limis.lt/valuables/e/805180/20000003316693>), litografija.

17 VVB atidaryta 1867 m. birželio 13 d.; yra liudijimų, kad paveikslas tapytas 1909 m. (Karpova, 2010, p. 15).

18 Rus. Лучшим выражением уважения к памяти почившего ко дню предстоящего юбилея – 28 августа, на мой взгляд, будет попросить академика Трутнева – тщательно замазать на его картине фигуру Ивана Петровича, или совсем уничтожить картину.

19 Ivanas Petrovas, parengęs pirmąją Vilniaus piešimo mokyklos programą (Mulevičiūtė, 2018, p. 55).

*šinių, vaizduojančių stačiatikių vienuolynus ir cerkves, senovinių stebuklingų ikonų kopijas, archeografinius ir paleografinius nuorašus bei įvairius šalies etnografijai būdingus daiktus*²⁰

Daugumos čia paminėtų mokytojų piešinių VUB RS bent po vieną turime, kol kas nerasta tik Šuchovo bei Michailovo kūrinių²¹. Kitas piešėjas, kurio kūrinių iliustruotas Vilniui skirtas Batiuškovo albumas, bet jo piešinių neturime – Daugpilio piešimo mokytojas (bent taip apibūdintas nuotraukos VUB RS, F82-1637-516 aprašyme) Dimitrijus Čemodanovas (*Д. Чемоданов*), minimas ir (Rutkauskienė, 2003, p. 88).

Rankraštyje VUB RS F46-32, l. 69 aptiktas Panevėžio mokyklos dailės mokytojo Nikolajaus Tatarinovo 1867 m. balandžio 10 d. laiškas, kuriame prašo, kad K. leistų piešti Bauskos ir Biržų pilis, bei kompensuotų jo žvalgybinės kelionės išlaidas (tas pats faktas minimas VUB RS F46-27, p. 350). Šie įrašai suponuoja mintį, kad K. ekspedicijų piešėjai vaizduotinus objektus rinkdavosi patys. Bibliotekoje saugomi nustatyti Tatarinovo piešiniai: F78-175, F78-558.

Jau minėto Strukovo kūrybos albumo iliustracijomis tapo ne tik jo, bet ir kitų piešėjų sukurti, tame pačiame VUB RS fonde 78 saugomi vaizdai – I. Trutnevo (p. 284), E. Pavlovičiaus (p. 285), S. Kudriavcevo (p. 286) ir kitų. Šių iliustracijų aprašuose jų autorystė nurodyta, tačiau tekste plačiau nekomentuota, tepaminint, kad jie buvę K. ir Pompėjaus Batiuškovo (*Помней Батюшкова*, 1811–1892) ekspedicijų dalyviai. Edvardas Pavlovičius (*Edward Bonifacy Pawłowicz*, 1825–1909) kurį laiką dirbo Naugarduko gimnazijos dailės mokytoju, po sukilimo represuotas; šios pavardės K. nė viename tekste nemini. Trijuose VUB saugomuose Pavlovičiaus piešiniuose – Naugarduko pavieta cerkvių vaizdai: VUB RS, F78-163; 164; 602.

Valkavisko apskrities mokykloje ir Vilniaus stačiatikių bažnyčioms dirbęs (Jankauskas, 2016, p. 57) Sergejus Kudriavcevas²² pasirašė pilnu vardu, jo sukurti vaizdai iš jo

20 Rus. *Учители рисования, как в гимназиях и прогимназиях, так и в уездных училищах, почти все вызванные из Москвы, из Строгановского училища [...] представили в округ образцы своих трудов, содержанием для которых послужили преимущественно русская старина края. Минувшим летом, с согласия б. генерал-губернатора, мною были командированы в разные местности края, с археологической и этнографической целями, учителя рисования гимназий: Виленской – Грязнов, Витебской – Трутнев, Пинской – Шухов и Минской – Редковский, прогимназий: Виленской – Петров, Тельшевской – Чеголов, Бобруйской – Шустов и Брестской – Ганбеев, и уездных училищ: Волковыского Кудрявцев и Сокольского – Михайлов. Возвратясь из поездки, поименованные лица представили значительную коллекцию рисунков, изображающих виды православных монастырей и церквей, копии с древних чудотворных икон, археографические и палеографические снимки, и различные предметы по этнографии страны* (Kornilov, 1898, p. 124).

21 Ar jie išsaugoti kurioje nors kitoje Vilniaus atminties institucijoje parodytų tolimesni tyrimai.

22 Yra duomenų, kad Kudriavcevas vėliau dirbo Našlaičių institute ir mergaičių gimnazijoje Gatčinoje (šalia Sankt Peterburgo), nuo 1884 m. dalyvaudavo įvairiose dailės akademijos parodose (Bulgakov, 1889, p. 226).

darbo vietų – Valkavisko valstiečiai ir valstietės, senoji Koložos cerkvė (šeši F78 vaizdai). Koložos cerkvės Gardine vaizdai yra ir trijuose I. Redkovskio piešiniuose (F78-198; 199; 604). Pirmasis Koložos cerkvę šalia Gardino ištyrinėjo ir aprašė Vasilijus Griaznovas (*Василий Грязнов*, 1840–1909). Šis Stroganovo mokyklos absolventas K. kvietimu 1864 m. atvyko į Vilnių, dėstė Vilniaus vyrų gimnazijoje, padarė svarbių archeologinių stebėjimų bei paminklų atvaizdų; jo piešiniai ir grafika eksponuoti Peterburge archeologų suvažiavimuose. Jam priskirtinas F78-212, galbūt ir daugiau nepasirašytų piešinių.

Kai kurie šių ekspedicijų piešėjų darbai buvo litografuoti ir panaudoti leidžiant meno albumus, turėjusius atspindėti kraštui nuo seno būdingą rusiškumą. Tarkime, albume *Замечательности северо- западного края* iš 11 lapų aštuoniuose yra litografijos atliktos pagal S. Kudriavcevo, vienas – V. Griaznovo, du – I. Trutnevo piešinius (dauguma jų pažymėta 1867 m., kai piešiniai gavo cenzoriaus palaiminimą)²³. Daugiau pagal piešinius parengtų litografijų publikuota *Памятники русской старины в западных губерниях*. Šiame leidiniuose dėstyta ir ideologinė ekspedicijų programa: konstatuota, kad piešiant aptikta daug rusiškos senovės apraiškų, pasidžiaugta, kad cerkvėmis verčiami kitų konfesijų maldos namai (Pamiatniki, 1868, p. 5).

Šiuolaikinės Lietuvos teritorijoje dirbo dailininkai Čeglovas (žemaičiai valstiečiai, F78-547; -548; -549), Nikolajus Kostinas (Videniškių valstiečiai, F78-554 ir 555), P. Lgovas (unikalus jo karaimų gyvenimo liudijimai, F78-214; -552; Valkavisko cerkvė F78-224), Trakų pilies griuvėsius piešė Bresto progimnazijos mokytojas Ivanas Ganbejevas (F78-215), kituose jo piešiniuose matomi Bresto apskrities valstiečiai, jų drabužiai (F78-556; -559 iki -561). Piešinių aprašymas ir skaitmeninimas tebetrunka, daugiau jų galima rasti bibliotekos kataloge ir skaitmeninėse kolekcijose²⁴.

Išvados

Straipsniu siekta įvesti į mokslo regėjimo lauką šiuo metu VUB RS saugomus 19 a. vidurio istorinių ir etnografinių požiūriu vertingus etnografinius piešinius. Dauguma piešinių kurti iš natūros, vaizduoja įvairių dabartinių Lietuvos, Latvijos ir Baltarusijos vietovių valstiečius, jų tradicinius rūbus, pastatus, vietas. Kai kurie piešiniai unikalūs – P. Lgovas piešiniuose vaizdavo Trakų karaimų ritualinį gyvenimą ir kasdienybę, Nikolajus Kostinas piešė Videniškių kaimo, o Čeglovas – žemaičius valstiečius šventiniais ir kasdienos drabužiais. Daugumoje piešinių yra sakralinės architektūros vaizdai. Atidus turimo fondo ir istorinių publikacijų sugretinimas leido juos identifikuoti ir

23 Apžiūrėtas VUB Grafikos kab. saugomas egzempliorius Per A IC-1(kn.).

24 VUB el. katalogas: www.biblioteka.vu.lt ir fondas 78 VUB Skaitmeninėse kolekcijose: <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/f78-piesiniai-architekturiniai-planai-ir-breziniai>.

pilniau aprašyti. Įsitikinta, kad dailės mokytojus į ekspedicijas siųsdavo VVB, tačiau pieštinus objektus jie galėjo rinktis ir patys (Tatarinovo laiškas); kad tame pačiame VUB RS 78 fonde saugomi D. Strukovo piešiniai buvo kitokių, ne Vilniuje inicijuotų ekspedicijų rezultatas. Suradome palyginti nedaug biografinės informacijos apie kiekvieną piešėją, todėl prasminga būtų tęsti jos paieškas archyvuose ir leidiniuose. Svarbi tolimesnių tyrimų kryptis – nustatyti, ar kurie nors iš šių ekspedicijų piešinių pasklido plačiau ir šiuo metu saugomi kitose atminties institucijose.

Santrumpų sąrašas

K. – Kornilovas, Ivanas Petrovičius

VUB RS – Vilniaus Universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

VVB – Vilniaus viešoji biblioteka

VŠA – Vilniaus švietimo apygarda

ŠVK – Šiaurės vakarų kraštas

Rankraščiai Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (VUB RS)

F6-967, Sprogis, Janis, *Prisiminimai apie Kornilovą*, 6 lapai, Vilnius, [1911].

F46-30. Knygų, rankraščių, archeologinių radinių bei dailės dirbinių, surinktų Vitebsko ir Oršos apskrityse, sąrašas su įvairia papildoma informacija. Ekspedicijai vadovavo A. Račinskis. 1866. 18 lap.

F46-32, l. 69, Nikolajaus Tatarinovo laiškas Ivanui Kornilovui, 1867 04 10. Byloje: VUB RS, F46-32, VVB susirašinėjimas, 1867

F46-264, [Strukovo kelionės piešinių aprašas]. 1875, 1911.

Literatūros sąrašas / References

Aleksandravičius, E., 1989. *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 metais. Organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*. Vilnius: Mokslas.

Bulgakov, F.I., 1889. *Naši chudožniki*. I t. Sankt Peterburgas: A. S. Suvarinas.

Čečiulin, N.D., 1911, „Ivan Petrovič Kornilov“, *Pamiatī Ivana Petroviča Kornilova*, 1811–1911. Sankt Peterburgas: Tipografija glavnogo upravlenija udelov, p. 5–19.

Griškaitė, R., 2023. Pirmieji posukiliminiai metai Lietuvos istoriografijoje: kaip archeologus keitė slavistai ir folkloristai. Piotro Bezsonovo atvejis (1865–1866 m.). *Archivum Lithuanicum*, Nr. 25, p. 297–370. <https://doi.org/10.33918/26692449-25009>

Gudavičienė, K., 2020. Pirmasis Vilniaus viešosios bibliotekos vadovas: vegetaras, siūlęs atsisakyti priklausomybės nuo juodosios arbatos (2020-09-10 žinutė VUB svetainėje). Pasiiekiamas: <https://biblioteka.vu.lt/apie/naujienos/1179-pirmasis-vilniaus-viesosios-bibliotekos-vadovas-vegetaras-siuoles-atsisakyti-priklausomybes-nuo-juodosios-arbatos> [Žiūrėta 2025-06-23].

Jankauskas, V., 2016. Ką apie Gardino Koložos cerkvę pasakoja XIX a. –XX a. pr. ikonografija. *Dailės kūrinys – istorijos šaltinis*. Vilnius: VDA, p. 42–76.

Karpova, V., 2010. Primirštas paveikslas vėl pristatytas visuomenei. *Universitas Vilnensis*, vasaris, nr. 1 (1699). Pasiiekiamas: https://issuu.com/vu_lt/docs/1_2a239f0984bd29 [Žiūrėta 2025-07-01].

- Katalogas, 1911. *Katalog vystavki ustrojennoj Vilenskoj Publičnoj Biblioteki v pamiatj jeje osnovateljia I. P. Kornilova, v denj 100-letija so dnja jeho roždenija 1811 28/VIII*. Vilnius: Syrkinio leidykla. Pasiekiamas: <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/990000663261008452#00003> [Žiūrėta 2025-06-23].
- Keršytė, N., 2011. Vilniaus senienų muziejaus vertybių susigrąžinimo iš Rusijos problemos. *Knygotyra* (56), p. 33–55. Pasiekiamas: <https://www.zurnalai.vu.lt/knygotyra/article/view/1512/898> [Žiūrėta 2025-06-23].
- Kirkor, A., 1882. O Dvinskich kamniach, o Rogvoldovom kamnie, o kniaziaich Ginvile, Borise i Rogvolde. In: *Živopisnaja Rossija*, t. 3. Litovskoje i Belorusskoje Polesje. Sankt Peterburgas, p. 9–10. Pasiekiamas: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/24611-t-3-ch-1-litovskoe-polesie-ch-2-belorusskoe-polesie-spb-m-1882#mode/inspect/page/287/zoom/6> [Žiūrėta 2025-06-23].
- Kornilov, I. P., 1898. *Pamiaty grafa Michaila Nikolajeviča Muravjova. K istorii učebnogo okruga za 1863–1868 gg*. Sankt Peterburgas: V.V. Komarovo spaustuvė.
- Lavrinec, P., 2009. Russkije putevoditeli po Vilniusui XIX načala XX vv.: principy kompozicii i otbora objektov. In: Kiselev, L., Belobrovecva, I. et al. (eds.). *Putevoditelj kak semiotičeskij objekt*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. (*Humaniora: Litterae Russicae*), p. 219–239. Pasiekiamas: <https://www.ruthenia.ru/vademecum/LAVRINEC.pdf> [Žiūrėta 2025-06-23].
- Lavrinec, P., 2022. „Vilnius jau nebe tas“. Markučių muziejus, paskaitos vaizdo įrašas. Sausio 28 d. Pasiekiamas: <https://www.youtube.com/watch?v=By5gCOKTEIE> [Žiūrėta 2025-06-23].
- Mulevičiūtė, J., 2021. Lietuvos muziejai ir Rusijos imperijos muziejininkystės strategijos. *Meno istorijos studijos*, t. 10, p. 155–190. Pasiekiamas: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2021~1689620664280/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūrėta 2025-06-23].
- Mulevičiūtė, J., 2018. Piešimo mokymas ir socialinė Rusijos Imperijos politika: Lietuvos atvejis. *Lietuvos istorijos metraštis*, Nr. 1. Vilnius, p. 49–78. Pasiekiamas: <https://www.istorija.lt/data/public/uploads/2021/01/lim-2018-1-2-j.-muleviciute.-piesimo-mokymas-ir-socialine-rusijos-imperijos-politika-p.-49-78.pdf> [Žiūrėta 2025-06-23].
- Pamiatniki, 1868. *Pamiatniki ruskoj stariny v zapadnyh gubernijach*, t. 1. Sankt Peterburgas. Pasiekiamas: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/8690-vyp-1-2-volyn-1868#mode/inspect/page/5/zoom/8> [Žiūrėta 2025-05-25].
- Romanov, E., 1864. *Album chudožnika D.M. Strukova kak rezultat ekspedicii po Severo-Zapadnnomu kraju v 1864 g*. Vilnius: J. Zawadski.
- Rutkauskienė, R., 2003. Nemokamos techninio piešimo ir braižybos klasės Vilniuje. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. Vilnius, p. 85–94. Pasiekiamas: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2003~1367161825662/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [Žiūrėta 2025-06-23].
- Staliūnas, D., 2009. *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*. Vilnius: Lietuvos Istorijos Institutas. Pasiekiamas: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:B.03~2009~1367165871707/datastreams/DS.001.0.01.BOOK/content> [Žiūrėta 2025-06-23].
- Strukov, D., 2011. *Album of drawings, 1864–1867*. Bazhenova, O.D. (ed.). *D. Strukov. Albom risunkov, 1864–1867*. Minsk: Belaruskaja enciklopedija im. Petrusia Brovki.
- Širkaitė, J., 2018. *Vilniaus piešimo mokykla, 1866–1915*. Vilnius: LKTI.
- Zamečatelnosti severo-zapadnogo kraja, 1867*. [albumas]. Vilnius.
- Žirkevič, A., 1911. *Sonnoje carstvo velikih načinanij. K stoletnemu jubileju dnja roždenija Iv. Petr. Kornilova*. Vilnius, 1911. Pasiekiamas: http://az.lib.ru/z/zhirkewich_a_w/text_1911_sonnoe_tzarstvo.shtml [Žiūrėta 2025-06-23].

1 pav. Čeglov, [1866], Žemaičiai
valstiečiai šventiniais rūbais.
VUB RS, F78-548

2 pav. Čeglov, [1866], Telšių
apskrities žemaitės valstietės.
VUB RS, F78-547

3 pav. Kudriavcev, S., 1866.
Volkovisko apskrities valstietis.
VUB RS, F78-553

4 pav. Lgov, P. [1866], Žvejai ir
Trakų pilies griuvėsiai, piešinys.
VUB RS, F78-552

5 pav. Lgov, P. [1866], Karaimų
vestuvės Trakuose, piešinys.
VUB RS, F78-214

6 pav. Tatarinov. N., 1866, Valstiečių
troba Panevėžio apskrityje.
VUB RS, F78-558

